

Simoncsics Péter

Egy „sportember” emlékezete

Kontra György (1925–2007)

A tudás birodalmának legalább három régiójában volt otthon: a biológiában általában, s benne különösképpen az orvosi fiziológiában, a pedagógiában mint elméleti pedagógus és gyakorló tanár, és végül, de nem utolsósorban a bölcséletben. Minderről pedig még papírai is voltak: általános orvosi tanulmányait a Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdte, és a Budapesti Orvostudományi Egyetemen fejezte be 1952-ben, filozófusi diplomáját pedig az Eötvös Loránd Tudományegyetem adta ki 1951-ben¹. Időben még ezeknek előtte, 1945-ben szerzett egy arany medált is, ami azt tanúsította, hogy abban az évben ő volt a leggyorsabb Magyarországon a 100 méteres gyorsúszásban. Orvos-biológus, pedagógus, filozófus – mindenekelőtt azonban sportember volt egy olyan korban, amely nem sportszerűsége révén fog bekerülni a történelembe. Kontra György életének vezérlő elve a „fair play” volt. Már ifjúkorának kezdetén is, 1944-ben, amikor a „fair play” elvét követni esztelen, olykor halálos kockázattal járó viselkedésnek számított. Másodéves orvostanhallgató volt, amikor a Trefort-kerti auditóriumba becsörtetett egy hazaffy, s az előadó tanárt félretolva fölvetelt hirdetett a „hon védelmére” speciálisan az orvostanhallgatók számára alapított Csaba Bajtársi Egyesületbe. Nem bajlódott a hallgatóság többségének vagy kisebbségének hajlandóságával, hanem kérdés és kérdés nélkül osztani kezdte az előre kitöltött jelentkezési lapokat név szerint szólítva ki a hallgatókat a magával hozott ábécé-sorrendbe szedett lista alapján:

– Kemény István, ja, maga, most látom, zsidó, magának nem jár! Következik... Kontra György, itt tessék aláírni!

– Köszönöm, nem. Nem kérek olyasmiből, ami nem jár mindenkinek.

Kontra György elmondása szerint reflexből cselekedett, nem mérlegelte tettét, pedig félt, de sportemberi lényét nem tagadhatta meg. És bár nem lett a Csaba Bajtársi Egyesület tagja, egy másik félkatonai alakulat, a Levente Egyesület keretében az illető hazaffy megtalálta a módját, hogy bosszút álljon Kontra György protestálásáért: az ő parancsára békaügetésben kellett Kontra Györgynek körbeugrálnia a Trefort-kertet. A megaláztatást keresztényi türelemmel, a megerőltetést röhögve viselte: sportember volt. A megtorlásnak

¹ A kései utódok kedvéért meg a nevekkel magát fényező kort jellemzendő mondom el, hogy Kontra György mindkét diplomáját bizony ugyanazon a budapesti egyetemen szerezte, ami – hogy nevekkel való takarózásból a mi korunk se maradjon ki – mostanra tovább osztódott háromfelé, s így állott elő a Semmelweis Orvosi Egyetem, az Eötvös Loránd Tudományegyetem és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Budapest, sőt a három közül a legutolsó Piliscsabára is átterjedt.

ez volt a kisebbik része, Kontra György ugyanis hamarosan megkapta munkaszolgálatos behívóját, hogy a háború következő szakaszát a Keleti-Kárpátok gerincén tervezett Árpád Védvonal erődítményeinek kiépítésével töltse el – mint később kiderült, teljesen fölöslegesen, mert a szovjet és a velük szövetséges román hadvezetés, ellentétben a magyarral, ismerte a hadtörténetet, és tudta, hogy a honfoglalók óta a mongolokon át a krími tatárokig egyetlen inváziós sereg sem a hegyek gerincén, hanem a hágókon keresztül és a völgyeken át tört be az országba².

Mielőtt Kontra György világháborúból való „kivonulásának” történetét folytatnám, munkaszolgálatból való ideiglenes szabadulása idejének – 1944 őszéről van szó – egy epizódjáról kell beszámolnom, amit tőle magától hallottam, s aminek pontos részleteit ugyan elfeledtem, de a lényege megmaradt emlékezetemben. A történethez tartozik, hogy amint ismeretes, Kontra György Karácsony Sándor (1891–1952) legfelső tanítványi köréhez tartozott. Egész életére szóló erőt adott neki, és egyúttal feladatot rótt rá, hogy Karácsony Sándor így szóló hozzá: *„Te vagy az én szerelmes fiam, akiben én gyönyörködöm.”* Karácsony Sándorról pedig tudható, hogy leghatározottabb ellenzője volt mindenféle diszkriminációnak, lett légyen az faji, nemzeti vagy vallási alapú megkülönböztetés. De nemcsak elvben és szavakban volt ellenzője az akkori ún. „zsidótörvényeknek”, hanem tettekben is, Vekerdi László visszaemlékezését, amelyben beszámol arról, miként követte meg és igyekezett a maga részéről kárpótolni Karácsony Sándor az éppen munkaszolgálatba induló Török Sándort a „magyar nemzet” által neki okozott sérelmekért a háború idején³. Karácsony Sándor tanítványi köréhez ugyanúgy tartoztak „zsidók”, mint „árjak”, „hívők” és „ateisták”, „katolikusok” és „protestánsok”, és minél inkább eltértek az akkori „törvények által védett” kategóriáktól, ami azt jelentette, hogy minél inkább kirekesztettek voltak, annál kedvesebbek voltak az Öreg szemében. Karácsony Sándort és a kort jellemzendő, itt a helye Heller György tanúságtételének, aki azokban a vészterhes időkben talált rá Karácsony Sándorra, lelt megnyugvást és bátorítást körében: *„1941 nyarán történt – írta nekem 2006. március 9-én kelt levelében –, hogy Forgács Péterrel [...] a közeledő változások szelét érezve, kutattunk embereket, társaságokat, akik valahogyan a jövőbe mutattak volna. Végiglátogattunk pszichológus társaságokat, belmissziós-pietista bibliaköröket, pincehelyiségekben összegújt komcsikat – mindenütt ugyanaz a barna-zöld-szürke-havibajrózsaszín pác. »Van még egy címem – mondá Péter –, a Calvin-tér«.*

Benyitottunk abba az enyhén poros és dohos szobába – és abban a pillanatban: jól éreztük magunkat. Csodálatos biotóp a külső mocsár után. Senkit sem ismertünk a társaságból. Mégis: barátok közé kerültünk. És amikor begurult, két botjára támaszkodva, egy kövér, bajszos, kissé kopaszos bácsi – tiszta sor, hogy ő volt a mágnes, aki a társaságot összefogta.

Összefogta? A mágneshasonlatot⁴, még ha én ötlöttem is ki, nem tartom rossznak: hiszen a fémforgácsok nemcsak a patkóhoz tapadnak, hanem egymáshoz is. És mindent áthatott az a szellem, ami – ha a recipiensnek volt hozzá antennája – az egész életemre kihatótt. [...]

² Heller György arról tájékoztatott, hogy 1943 folyamán a Kállay-kormány alatt Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és államtitkára, Szebenyi Antal kezdeményezésére olyan rendelet jött létre, hogy értelmiségieket, diákokat többé nem küldenek a keleti frontra, ehelyett Erdélybe és Délvidékre, azaz akkor még kifejezetten hátországi területekre irányítják őket – azzal a rejtett céllal, hogy átment-sék őket a jövőnek. Ez a kormányzati szándék azonban nem anullálja a Csaba Bajtársi Egylet toborzó-tisztjének aljasságát, hogy Kontra Györgyöt bosszúból munkaszolgálatra hívatta be.

³ Szepe György – Terts István: *Karácsony Sándor, a nyelvészeti megalapozottságú pedagógus kutató* (a Debreceni Egyetem „Karácsony Sándor-előadótermének” avatásán elhangzott avatóbeszéd kéziratából)

⁴ Németh László is „mágnesemberként” jellemezte Karácsony Sándort, ami nem csökkenti az 1956 óta emigrációban élő, s ugyanezért az ő megnyilatkozását nem ismerő Heller György találó hasonlatának értékét.

[...]...érezük a levegőben, végre egy diszkrét halmaz, ahol senki se vizslatja, ki a fél-, negyed- vagy egész zsidó... mintha teljesen elvonatkoztatva léteznénk a külvilágtól. És így folytatódott tovább, megszakítás, törés nélkül, egészen 44 tavaszáig.

Most ugrok egyet. Idézed a Török Sándor-sztorit. Volt ennek előzménye is. 41 decemberében, karácsony közelében, már megkezdődött a szeánsz, amikor betoppant a szobába egy harminc-negyven év körüli, hajlott hátú férfi, havas, kopott, lila színű télikabátban. A Szent Öreg feltápászkodott a fotelból, nagy nehezen a jövevény elé ment, megölelte és sírt. A többiek, a régiek, kettejük köré sereglettek. Mi, Péterrel, nem értettük, mi történik itt – míg valamelyikük felvilágosított: Pásztor Imre jött meg, a költő, Sándor Bácsi kedvenc tanítványa. Munkaszolgálatos. Szabadságot kapott. Ekkor láthattuk őt, mi ketten először, mindnyájan meg utoljára.”

Karácsony Sándor tanítványai között számos életét is kockára tevő „zsidómentő” volt, például a matematikus Varga Tamás, aki karpaszományos őrmesterként hamisított nyílt paranccsal hozta ki Molnár Ferenc (Frici) barátját, Karácsony Sándor kedves tanítványát a balfi koncentrációs táborból, és kísérte vonaton haza Debrecenbe. A pesti gettóba zárt barátokat is rendszeresen támogatták a Karácsony-tanítványok. Ezekben a nem veszelyletlen segélyakciókban részt vett Kontra György is. Ő maga így kommentálta egykori tetteit: „Ezzel az orral könnyű volt bemenni [a gettóba], annál nehezebb volt kijönni!” Kontra György fanyar önironiája egyaránt jellemzi őt magát, a „maga ábrázatát”, és az előítéletes kort (amely ismét a miénk!) bűnös ostobaságaival egyetemben.

Folytatva Kontra György világháborúból való „kivonulása” történetének a kárpáti frontvonal összeomlása utáni szakaszát, amely az 1944. októberi 15-i kiugrási kísérlet kudarcával meg az azt követő nyilas hatalomátvétellel kezdődött és Budapest, illetve az ország főlzabadulásáig tartott. A keleti front összeomlását a hadvezetés újabb katonai behívókkal próbálta ellensúlyozni. Kontra György, előző nyári muszos tapasztalataiból kiindulva, úgy döntött, hogy nem tesz eleget a katonai behívásnak. A nyilasok azonban elkapták, és a belvárosi gyűjtőhelyről, ahonnan a fogvatartottakat, „zsidókat”, „katonaszökevényeket”, valamint a „hazaárulók” akkori „jogrend” szerinti számos egyéb fajtáját (akiket ma egységesen „idegenszívűként” aposztrofálnak vidám „utódaik”) az árpádsávos karszalagot viselő „testvérek” ismétlődő rendszerességgel hajtották a Duna-partra, hogy belelódózzék őket a folyóba, Stollár Béla⁵, a Nemzeti Sport újságírója mentette ki, aki Kontra Györgyöt a sport világából korábbról ismerte, s aki ebben az időben az újságírás helyett életmentő (bár „hamis”) dokumentumok gyártásával és osztogatásával foglalkozott. Ennek köszönhető, hogy Kontra György bujdoshatott tovább a „maga szakállára”. Szülei már nem voltak Budapesten, mivel édesapját, dr. Kontra Lászlót mint közhivatalnokot, az Országos Közegészségügyi Intézet főfelügyelőjét az intézettel együtt Balatonlellére evakuálták. Helyettük rokonához, Kontra Aladár óbudai református parókushoz kopogtatott be, aki egyházi emberként – gondolta Kontra György – nagyobb védelmet élvezett az átlagnál, hogy segítsen elrejtőznie. Kontra Aladár, akiről mindenki tudta, hogy erősen jobboldali érzelmű⁶, nem tagadta meg elveit, csak unokaöccsét, amikor elutasította, mondván, hogy „kommunistákkal nem áll szóba”. Kontra György végül Tahiban lelt menedékre, ahol korábban nagyapja, Kontra János lelkeszkedett, sőt ahol a családnak akkor még háza volt, és ahol Karácsony Sándor Exodus-köre is tartotta nyári táborait a 40-es évek elejétől kezdve – ahol tehát Kontra Györgyöt az egész falu ismerte. Ismerte őt Demeter úr, a patikus is, ennek ellenére vállalta a kockázatot, s fölvette magához segédnek, noha ő is

⁵ Egy hasonló mentőakció során, 1944 decemberében, tűzharcba keveredett a nyilasokkal és elesett. Emlékét utcanév őrzi.

⁶ Kontra Aladár ugyanis nemcsak református lelkészként, de országgyűlési képviselőként is közszereplő volt (Kontra Miklós közlése).

nyilas érzelmű volt. Kontra György itt vészelt át a háború utolsó hónapjait és érte meg a felszabadulást – ellentétben Demeter úrral, aki látván a szovjet bevonulás elkerülhetetlenségét, korábbi ígéretéhez híven véget vetett életének: megmérgezte magát.

1945 tavaszán Kontra György visszatérhetett az úszómedencébe, hogy, mint főntebb említettem, magyar bajnokságot nyerjen 100 gyorsan, és visszatérhetett orvosi tanulmányaihoz is, amelyeknek egyik, számára emlékezetes helyszíne a Trefort-kert volt. Itt találkozott újra „jótevőjével”, a Csaba Bajtársi Egyesület egykori toborzótisztjével, ezúttal a Magyar Kommunista Párt színeiben. *„Erősen viszkedett a tenyerem – mesélte –, amikor hallottam az ipsét hálát rebegni a Nagy Szovjetunióknak, hogy méltóztatott fölszabadítani bennünket a fasiszta németek és az őket kiszolgáló nyilasok rémuralma alól. Ugyanolyan hévvel dicsőítette most a Szovjetuniót, mint amilyen buzgó hazaffyassággal szólított harcba bennünket néhány hónappal előbb ellene. Mégis az én közreműködésem nélkül érte el a hübrisz, mert pechjére hazatért a haláltáborból annak a budai villának eredeti („zsidó”) tulajdonosa, amelyet ez a derék hazaffy odaadó hűségéért – előbb a nyilas, majd a kommunista párthoz – magáévá tett. Az illető villatulajdonos jogi álláspontja helyezkedett, aminek az lett a következménye, hogy hazaffyunk emigrációban kényszerült folytatni szabadságharcos tevékenységét, hogy, hadd legyen a történet kerek – tette hozzá Kontra György – az ún. rendszerváltás után, már ha megérte, a kommunizmus elleni harc hőseként megint itthon kapjon elégtételt és kárpótlást ilyen-olyan keresztekkel, sőt, ha jó időben jelentkezett jó helyen – miért is ne? – tán még budai villával is.”* (A történetet ismerve a szemem se rebtent, amikor láttam azt a sok színváltozást, amin az ún. rendszerváltáskor országunk számos jelesnek mondott személyisége átesett, vagy – vérzik értük a szívem – átesni kényszerült.)

Ilyen előzmények után és ilyen tapasztalatokkal fölverteze indult neki Kontra György az 1945 utáni új világnak, amelyet a vele történtek ellenére reménytelinek ítélt. Tanulmányai mellett közírói tevékenységet is folytatott mint a *Fiatal Magyarország* szerkesztője, bekapcsolódott a közéletbe mint a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) kulturális osztályának aktivistája, továbbá mint a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ) Medikus Körének alelnöke, majd elnöke.

Más korban szocializálódván és az utánam jövő nemzedékre is tekintve, úgy gondolom, érdemes elidőzni néhány gondolat erejéig a mellett a körülmény mellett, hogy Kontra György, éppúgy mint mestere, Karácsony Sándor aktív közéleti tevékenységet vállalt 1945-ben. A háborús viszonyok után *„az oroszok kétségtelenül a felszabadulást hozták számunkra – írja a kor hiteles tanúja, Márai Sándor – de szabadságot nem hoztak. Igaz, szabadságot nem lehet kívülről hozni. Egyén, nemzet csak önmagát ajándékozhatja meg a szabadsággal”* (*A teljes napló*, 1945, Helikon, é. n.: 352. l.). És éppen ez a cél vezethette Karácsony Sándort és körét is, amikor belevetették magukat a közéletbe. Közéleti aktivitásuk, mindenekelőtt Karácsony Sándoré, a korábbi érában, az ún. Horthy-korszakban kezdődött. Bármennyire is múltba tekintő, félfeudális és reakciós volt az a rendszer, nem volt totális: működtek benne spontán alakulatok, egyesületek (sőt pártok és szakszervezetek is, de most csak az ún. „civil szféra” érdekel bennünket), amelyek a társadalom természetes szövetét alkották. A nemzetközi hátterű YMCA (Young Men's Christian Association), magyar nevén Keresztény Ifjak Egyesülete (KIE) és a Cserkészszövetség, a Soli Deo Gloria, a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség, a Győrffy Kollégium kuratóriuma, amelyekben Karácsony Sándor, s nyomában tanítványai, köztük Kontra György tevékenykedett, és noha közülük több egyesületnek voltak egyházi kapcsolatai, lényegében mind „civil” szerveződések voltak, amelyekre az állam, de az egyház sem tette rá a kezét. Ebben a vonatkozásban a háború előtti kort éles cezúra választja el a háború utánitól, pontosabban a fordulat éve utánitól: a háború előtt léteztek spontán és természetes civil szerveződések, a háború, illetve 1948 után már nem. A keleti despotizmus magyar változatának sikerült a civil szerveződések, és az őket létrehozó spontán kezdeményező erőt annyira vissza-

szorítania, hajtásait az utolsó szemig, sőt az alá visszametszenie, hogy ezek az erők az ún. rendszerváltás után csaknem húsz évvel sem képesek föltámadni, kisarjadni és jelentős vonzóerőt gyakorolva széles körben hatni a társadalomban. Mint a keleti despotizmus idején gyerekeskedő (1946-ban születtem) és fölnövő, majd fölnőttként is huzamosan abban élő individuumnak nincs semmiféle „egyesületi” közösségi élményem, amire nosztalgiával tekintenek vissza: egyházi közösséghez soha nem tartoztam, és bár voltam úttörő és KISZ-tag meg szakszervezeti tag, a velük járó kötöttségeket azonban mindig „kényszernek” éreztem, és azóta is, 1989 óta is, gyanakvással szemlélek mindenféle egyesülést, légyen az egyházi vagy világi (hogy pártokról, pláne párttagságokról ne is szóljak), és ezzel, úgy gondolom, nem vagyok nemzedékemből egyedül. A háború előtti helyzet a mostanitól radikálisan különbözött, akkor a tennivágyó (fiatal) emberek fönttartás és belső gátlások nélkül csatlakozhattak ehhez vagy ahhoz a spontán alakulathoz, civil szerveződéshez, és többnyire meg is találhatták bennük a maguk feladatát és helyét. Így volt ez még 1941-ben is, amint föntebb Heller Györgytől olvashattuk.

Karácsony Sándor és vele Kontra György 1945 utáni társadalmi aktivitásának és közéleti szerepvállalásának másik mozgatója az a reménység volt, hogy a szovjetek nem fognak túlzottan beleavatkozni a magyar életbe, nem akarják „civilizátor” módjára átszervezni a magyar életet, ahogy a németek esetében a világháború előtt és alatt az egyre erősödő náci befolyás, majd a német megszállás idején joggal félni lehetett. E reménységükkel nem voltak egyedül: *„Az angolszászok elmennek [ti. az európai kontinensről. S. P.], az oroszok ittmaradnak. S valószínű, hogy az oroszok nem is lesznek imperialisták: korrektek lesznek, betartják a békeszerződést, nem fálnak fel kis népeket, lehet, hogy arra sem kényszerítik őket, amitől sokan félnek: nem kívánják, hogy a nyugati peremnépek a Szovjet tagállamai legyenek... Beérik az országokban egyfajta rózsaszín demokráciával”* (Márai Sándor: *A teljes napló, 1945. Helikon, é. n. 180.1.*)

Ma már látjuk, hogy ezek a remények nem teljesültek, de utólag könnyű okosnak lenni. Első pillantásra naivnak ítélnénk a szovjet megszállással beköszöntő új rend iránti jóhiszeműségüket, illetőleg a vele szemben táplált elvárásaikat. Pedig nem voltak ők naivak, pontosabban nem naivak voltak, hanem és csupán rosszul tájékozottak a Szovjetunió természetét és Magyarországgal (továbbá természetesen Kelet-Európa újonnan meghódított régiójával) kapcsolatos szándékait illetőleg. Ha belegondolunk, nem lehet őket ezért sem szemrehányással illetni. Karácsony Sándor már a háború kitörése előtti évtizedekben érzékelte, hogy a német nemzeti szocializmus szelleme a hazai merev kasztrendszerre települve halálos veszélyt jelent a magyar társadalomra nézve, akadályozza megújulását, elszakítja saját hagyományaitól és egyetemes (európai) gyökereitől. Ezt a veszélyt a bőrén érzékelhette a kor magyar embere, amennyiben volt kellő mélységű történelmi ismerete, és judíciuma (ami nélkül különben az adatok ismerete teljesen felesleges). Kevesen voltak ilyenek akkor közöttünk, mert a Trianon-szindróma és a vele járó sokk vakká tette legtöbb honfitársunkat az ország (és a társadalom) egyéb problémáival szemben, amint ezt máig hatóan érzékelhetjük. Azt is mondhatnánk, hogy nem látták a fától az erdőt. Karácsony Sándor látta, látta az ország szociális problémáit, látta a faji kérdésben (minő rossz kérdés!) rejlő rossz válasz veszélyét, látta az ország pária voltát Európában, látta a szomszéd népekkel való megbékélés szükségességét, és látta, hogy az ezekre a kihívásokra adott rossz válaszreakciók hogyan szaporodnak el gomba módra az egyre nagyobb teret nyerő Harmadik Birodalom árnyékában. Amit viszont nem látott jól, az a szovjet birodalom természete, s amit éppen azért nem láthatott jól, mert a másik veszélyforrásra, a Harmadik Birodalomra figyelt erősen, amelynek középpontjában a náci propagandagépezet mechanizmusa állott.

A szögletes mozgású, rideg Hitler paranoiás volt ugyan, de a Harmadik Birodalom nem volt az. Nem az volt, hanem precízen működő embertelen államgépezet. Sztálin ugyanúgy paranoiás volt, mint Hitler, de jobban álcázta magát. A különbség mégsem ebben állott, hanem főleg abban, amit azonban csak sokkal később, végeredményben csak a 70-es években, Szolzsenyicin munkáiból ismerhettünk meg teljes mélységében, hogy a paranoia nemcsak Sztálinnak, de egész birodalmának volt a mozgatója, ahol paranoiás volt mindenki, le az utolsó falusi párttitkárig: a szovjet rendszerben ez a betegség volt a kiválasztás, a mindig kockázatos előmenetel alapja. Karácsony Sándor patriarchális magyarságának szemszögéből nézve a germán precizitással működő embertelen társadalom képe azért volt félelmet keltő, mert átültetése, magyarországi megvalósítása küszöbön álló, reális lehetőség volt, a keleti despotizmusé – nem. Amit meg ez utóbbiból Karácsony Sándor, másokkal egyetemben, láthatott, a bajszos-pipás, huncutul mosolygós orientális-kaukázusi patriarcha Sztálin-kép (az álarc) nem volt fenyegető, mert közel állott a magyar hagyományban otthonos Karácsony Sándor számára jól ismert Mikszáth rajzolta nagyúr, egy Pongrátz gróf, egy Balassa báró, egy Zrínyi Miklós alakjához, aki „nyájas tudott lenni, mint egy király”. Ez az „altatás” viszont a szovjet propaganda sikereként értékelhető: egyetlen kedélyes figura fényképével meghódítani a fél világ szívét kétségtelenül „gazdaságosabb” megoldás volt, mint a náci impozáns éjszakai „fáklyás” parádéival a világ másik felét.

Karácsony Sándor azon kevesek közé tartozott, akik átláttak a náci propagandagépezeten, és tisztában voltak a náciizmus (általában minden tömegmozgalom) természetével: *„Propaganda, agitáció és iskolán kívüli népművelés más-más célkitűzéssel, eltérő módszer alkalmazása mellett, különböző eszközök segítségével véve igénybe, voltaképpen egyet akarnak: a közvélemény irányítását. [...] Reformkorszakokban meg szinte túlzott mértékben kap hangsúlyt a közvélemény, öregeket átképeznek, ifjakat nevelnek rá, mert azt hiszik, a közvélemény a közösségek célkitűzéseivel azonos erő, s ilyenkor a pedagógia nem is szokott akkora gondot fordítani az ész kiművelésére, mint nyugodtabb időkben, inkább a szívre igyekezik hatni és a vágyakat, az akarat rugóit próbálja befolyásolni, ha lehet, irányítani is.*

Mindez rendjén való volna, ha sikerrel járna. Még akkor is hagyján volna, ha annyira-amennyire meglenne a látatja, vagy ha hébe-korba meg lehetne ütnünk, akárcsak a főnyereményt. Nagy baj, hogy kivétel nélkül mindmáig fordítóa történik. A közvélemény szuverén. Agitáció, propaganda, iskolán kívüli és iskolai nevelés csak saját belső törvényei szerint befolyásolhatja. [...]

Látszólag más eredményre juthatnánk, ha azonosnak vennők a közvéleményt az utca hangulatával, vagy a hordó tetejéről hangolható tömegek tetszés- és nemtetszés-nyilvánításával, apróbb-nagyobb társaságok suttogóbb-hangosabb szavával. De hát mindez sem egyenkint, sem összesen, sem a felsorolásból kimaradt, odasorolható egyéb válfajaikkal együtt nem a közvélemény. Ezek ugyanis valamennyien tömeglélektani jelenségek, a közvélemény viszont: társaspszichologikum. Olyasvalami, mint a nyelv vagy a szokás vagy a mítosz. Két fél kell a közvéleményhez, legalább két ember szükséges hozzá, a tömeg, ha ezerfejtű is, mindig egységesen nyilvánul. »Mint egy ember« – így szokták aposztrofálni s csakugyan úgy is viselkedik. Úgy haragszik, örül, lelkesedik, ítél, törzúz, alkot, csendesedik le és enyészik is el, »mint egy ember«.

Agitáció, propaganda, iskolán kívüli nevelés és az iskolai nevelés »egyéni ráhatásai« mind csak a tömeggel szemben érvényesülhetnek, mert a tömeg mindig »egyéni« viszonyul, nem társaspszichológiai törvények szerint, mint az egyén. A tömegre igenis lehet hatni agitációval, propagandával, iskolán kívüli neveléssel, sőt az iskolai nevelés »egyéni ráhatásaival« is. Lehet rá eredményesen, elég tartósan is, de a hatás eredményéből sohasem válik közvélemény, mert – ismétlem – a közvélemény társaspszichologikum, két fél, tehát legalább két ember egymásravonatkozása” (A magyarok kincse. Exodus, Budapest 1944. Közvélemény és nevelés című fejezet I. része 3–4. lap). Átlátván a náci propagandán, azt mélyen megvetette, ugyanezért nem is hitt neki.

Nem hitte és propagandának tartotta mindazt, amit például a bolsevizmusról mondott. Belátható, gondoljunk például Katyínra, mily csekély hitele is van annak, ha az egyik gyilkos a másikra mutogat. Ezt a történelmi csapdát, hogy tudniillik a náciizmus fájától nem látta a bolsevik erdőt, nem kerülhette el Karácsony Sándor, annak ellenére sem, hogy a marxizmust, pontosabban Marx tanításait első kézből és alaposan ismerte, megértette, éppen ezért – evangéliumi alapon – el is utasította. (L. Karácsony Sándor: *A mechanikus megszervezett társadalom. A radikális mozgalmak üzenete a krisztianizmusnak*. In: *Ocsúdó magyarság*. Exodus, Budapest 1942: 369–375.) Ezzel együtt – és természetesen – mindig baloldali volt és az is maradt, ahogy Vitányi Iván véleményével egybehangzóan Kontra György is vélekedett. Karácsony Sándor elvetette ugyan – mint a háború előtti és utáni európai baloldal nagyobbik része – a marxizmust, de nem tartotta a szovjet rendszer lényegének, csupáncsak kendőző maszkiának, amely elfödte keleti despotizmus voltát. És ebben igaza is volt, viszont nem láthatta sem ő, sem más, hogy a szovjet rendszerben egy despota beteg lelke átjárta társadalom testesült meg, amire az idáig a történelemben példa nem volt. A Harmadik Birodalom is példa nélkül áll a történelemben, mint az első tökéletesen mechanizált, s ezért teljesen elembertelenedett rendszer. Egyszerre átlátni ennek a világtörténelem színpadára egy időben fellépő két totális rendszernek a lényegét, emberfeletti feladat, amit még egy Karácsony Sándortól sem lehet elvárni. Kivételes teljesítmény volt az is, hogy az egyikét, a hozzánk akkor térben közelebb álló Harmadik Birodalomét már jó korán kiismerte. Mégis: Karácsony Sándor jó ösztönét, éles történelmi szimatát jelzi, hogy a szovjet berendezkedés veszélyét „az emberinél nagyobb léptékben”, azaz történelmi méreteken nem látta halálosnak a magyar társadalomra nézve. Valóban: nagyjából egy emberöltővel Karácsony Sándor halála után a szovjet birodalom magától összeomlott, ereje pedig Magyarországon már ennél is korábban megroppant, amiben Karácsony Sándornak közvetve, Kontra Györgynek pedig közvetlenül jelentős szerepe volt, amint alább majd elmondom.

Kontra Györgyöt a fordulat éve után részint még mindig tanulmányai foglalják le, közéleti tevékenysége – éppúgy mint szinte mindenkié, aki kívül maradt az MDP-n – ellehetetlenül, illetőleg szűkebb szakmai mederbe terelődik: 1949 őszétől az Országos Neveléstudományi Intézet előadója, 1950-ben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Nevelésügyi Főosztályának biológiai főelőadója, 1951-ben a Fővárosi Pedagógus Továbbképző Intézet igazgatóhelyettese, ugyanott a biológiai tanszék vezetője. 1952 és 1953 között ismét minisztériumi osztályvezető, ezúttal a Közoktatásügyi Minisztériummá átkeresztelt intézményben. 1953-tól 1958-ig a Budapesti Orvostudományi Egyetem Szövet- és Fejlődéstani Intézetének tanársegédje. 1958-tól 1978-ig a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet, majd jogutódja, az Országos Pedagógiai Intézet biológiai tanszékének vezetője, 1973 és 1976 között az intézet főigazgató-helyettese. 1978-tól 1995-ig, nyugdíjba vonulásáig az ELTE Embertani Intézetének tudományos főmunkatársa. Ezekben az években is aktív résztvevője a tudományos élet különböző szervezeteinek (Magyar Biológiai Társaság, TTIT), ahol fontos pozíciókat tölt be, szerkesztője az *Acta Biologica* című idegen nyelvű folyóiratnak.⁷

Közben, 1949-ben, megházasodik, felesége, Kozma Ilona magyar–latin szakos bölcész, akinek tüneményes személyisége mindenkit elbűvölt, akit az a szerencse ért, hogy találkozott vele, és aki 1997-ben bekövetkezett haláláig Kontra György legfontosabb támasza maradt. Házasságukból négy gyermek születik, Miklós, Kata, Klára és Zsuzsa, akik közül kettő, a legidősebb és legfiatalabb az anyai bölcész–művész vonalat viszi tovább, lévén Miklós

⁷ Az adatok a Kontra Miklós összeállította Kontra György-életrajzból valók.

nyelvészprofesszor, Zsuzsa énektanár-zenepedagógus, a két középső, Kata és Klára pedig az apai természettudós vonalat, minthogy mindketten biológia-kémia szakos tanárok.

Karácsony Sándor 1952 februárjában meghalt, miután 1950-ben kényszernyugdíjazták, majd nyugdíjától is megfosztották, és életében „közéleti halottá”, nem létező személylé nyilvánították. A fordulat éve után sok Karácsony Sándorhoz hasonlóan baloldali vonal-
mú embernek jutott ugyanez a sors, mint például Bibó Istvánnak, Kassák Lajosnak, Kéthly Annának vagy Laziczius Gyulának. Ezekkel az operációkkal az MDP, ez a szociáldemok-
rata és a kommunista pártból erőszakkal összekényszerített „párt” a magyar baloldalt
hosszú évtizedekre, máig érezhetően megfosztotta attól, hogy aktívan részt vehessen az
ország sorsának alakításában, hogy szervesen növekedjék. 1948 után a magyar baloldal-
ból úgyszólván csak egy csonk maradt, egy steril szekta, amelyben az egykori moszkvai
emigrációnak, az európai baloldal hagyományaihoz egyáltalán nem kötődő keleti despoti-
zizmusnak paranoiás képviselői voltak a meghatározók. Mellékesen jegyzem meg, hogy
ez a „csonkolás”, valamint a rákövetkező történelmi kataklizma, az 56-os forradalom és az
azt követő megtorlás, Nagy Imrének és társainak kivégzése és az a dicsstelen szerep, amit
mindebben az MSZMP játszott, kolonc a kamarilla- és „pártpolitika” hínárosában vergődő
mai „baloldalon”, amely mögül hiányzik az egykori széles körű „civil” infrastruktúra, a
munkásotthoni olvasóköri, a „munkaiskolák” hálózata, a „szabadművelődés”, s ez máig
akadályozza és késlelteti a politikai baloldal föltámadását, növekedését és felnőtté válását
Magyarországon. Ebben a történelmi kontextusban szerencsés fordulatnak mondható, hogy
Karácsony Sándor szellemi örökségének őrzése természetes módon, anélkül tehát, hogy
valamilyen „bizottság” vagy „grémium” többségi szavazattal döntött volna róla, Kontra
Györgynek jutott. Szerencsés, hogy nem egy forró fejű bölcsészre hárult ez a megtisztelő,
az adott történelmi helyzetben különösen veszélyes feladat, egyrészt, a dolog érdemi
oldalát tekintve, azért, mert Karácsony Sándor nyelvészeti, irodalmi és filozófiai rendszere
máig földolgozatlanul hever idehaza és integrálatlan a nagyvilág kurrens diszciplínáiba⁸,
másrészt, az ügy aktualitását tekintve, hogy ti. meg kell védeni a támadásoktól, azért is,
mert egy közéletben járatos, jó szervezőkészségű és diplomáciai érzékkel is megáldott
természettudós, amilyen Kontra György volt, a maga „szenvtelenségével”, tudományának
„objektív” súlyával komolyabb védelmet tudott nyújtani az anathéma alá vetett és megbé-
lyezett professzornak és tanainak, mint ami egy „szubjektív”, könnyen hevülő, indulatos
bölcsestől telhetett volna.

Mielőtt Kontra György életpályájának és Karácsony Sándor szellemi utóéletének
drámai összekapcsolódására, egyúttal Kontra György életpályájának csúcára kerítenék
szót, az ő sportemberi és általában emberi mivoltáról kell elmondanom néhány törté-
netet, melyeknek személyes szereplője vagy tanúja voltam. 12 éves lehettem, amikor 10
éves János öcsémmel együtt elvitt kettőnket a Népstadionba, hogy megnézzük a Magyar
Atlétikai Bajnokság rendezvényeit. A Keleti pályaudvar melletti Verseny utcán mende-

⁸ Annak ellenére így van ez, hogy az utóbbi évtizedekben a Karácsony Sándor emléket őrző
Csökmei Kör, és elnöke, Heltai Miklós jóvoltából Karácsony Sándor művei sorra kiadásra kerülnek.
Megemlítenéd, hogy méltánylandó kísérletek történtek a Karácsony-oeuvre nyelvészeti, filozófiai,
művelődéstörténelmi, pedagógiai vonatkozásának földolgozására. Tanulmányíróként, szerkesztőként
részét vállaltak Karácsony Sándor szellemi hagyatékának közvetítésében vagy földolgozásában: Boros
Dezső, Buda Béla, Deme Tamás, Durkó Mátyás, Farbricius-Kovács Ferenc, Kalmár László, Székácsné
Vida Mária, Szépe György, Varga Tamás, Vargha Balázs, Terts István, Vekerdi László, Vekerdy Tamás.
Sőt monográfiák is születtek: Fabricius-Kovács Ferenc: *Kommunikáció és anyanyelvi nevelés* (1980),
Kontra György: *Karácsony Sándor* (1992), Lendvai L. Ferenc: *Egy magyar filozófus: Karácsony Sándor*
(1993), Lányi Gusztáv: *Magyarság, protestantizmus, társaslélektan* (2000), Kontra György: *Karácsony
Sándor, a nagyhírű professzor* (2003), Simoncsics Péter: *Paradigmaváltás légüres térben* (2005).

géltünk hármásban a Népstadion felé, amikor azzal az ötlettel állt elő, hogy fussunk versenyt – ad nekünk egy villanyoszlop-távolságnyi előnyt. Összenéztünk Jánossal, mi, akik odahaza Szegeden, a Dugonics tér mellett, a Dáni utcai univerzumban „sztárok” voltunk – egyebek mellett – futásban is. Nem mondtuk ki, csak gondoltuk, „Csak nem hiszi ez az öreg faszi, hogy jobban tud futni, mint mi?” Nekiiramodtunk, s a következő villanyoszlopnál már előttünk is volt. El voltunk képedve a teljesítményétől, ezzel együtt összeomlott bennünk egy világ, amelynek addig császárai voltunk, és kezdett kiemelkedni a homályból egy másik, egy sokkal hatalmasabb világ, amelyhez képest teljesítményünk, vele mi magunk is, aprócskának mutatkozott, aminek aztán további, mérhető bizonyítékait láthattuk mindjárt a Népstadionban is. Évekkel később, már föl nőttek voltunk, amikor elmagyarázta, mire való a gyerekek életében a sport: a gyerek még mielőtt a szellemi világban meg tudná mérni magát, ahol előbb megfelelő mennyiségű tudást kell fölhalmoznia, s amihez bizony hosszú időre van szükség, a test világában, a sportban ezt már korán, jóval korábban megteheti. Röviden: a sport világa jelenti az első lépcsőt a fejlődésben, amikor gyerekből a fiatal emberen át föl nőtt válik.

Néhány évvel később, 1960 nyarán történt, hogy elhozta hozzánk Szegedre fiatal barátait, Vekerdy Tamást és Karátson Gábort, hogy megismertesse őket Kalmár László professzor kibernetikai laboratóriumának munkájával. Az 56-os tevékenységéért börtönviselt, akkor frissen szabadult Karátson Gábor és barátja, a jogvégzett Vekerdy Tamás biciklivel karikáztak le Szegedre két nap alatt, ami rettenetesen imponált kamasz lelkemnek. Kontra György és barátai nagy érdeklődéssel figyelték Kalmár professzor munkatársának, Muszka Dánielnek a bemutatóját. Volt mit bemutatni a Török Sándor szerkesztette *Család és Iskola* című folyóirat munkatársának, a pszichológia szakot éppen akkor végző Vekerdy Tamásnak! A logikai gép, a mai számítógép korai, kezdetleges, de leginkább háziagos változata meg egy játékos szerkezet, a bizonyos emberi megnyilvánulásokat modellező „katicabogár” elkápráztatta az élénk fantáziájú Vekerdy Tamást, és művészi hajlamú barátját, Karátson Gábort, aki akkoriban indult neki festői pályájának. Az ő intellektuális kíváncsiságuk láttán bennem is érdeklődés gyűlt a logikai gép által megnyíló új világ, a mára valósággá lett cyber-tér iránt. Akkor és abból a perspektívából annak a térnek velük együtt nekem is a művészi aspektusa, a hétköznapok szürke egyhangúságától eltérő megformáltsága tetszett. Kalmárék vendégeként egy egész éjszakát beszélgettek végig a család barátjaként Kontra György és patronáltjai, Vekerdy Tamás és Karátson Gábor Kalmár Lászlóné Árvay Erzsébettel, a végtelenül nyitott szellemű, kivételesen művelt, érzékeny és jószágos Erzsike néniével. Laci bácsi, emlékezetem szerint, nem volt akkor otthon, valószínűleg, ahogy ez gyakran megtörtént vele, valamilyen konferencián vett részt idehaza vagy külföldön. Én is jelen voltam, mert szüleim nyaralni menvén engem Erzsike néni gondjaira bízta, úgyhogy azokban a napokban-hetekben Kalmáréknál laktam. Sok mindenről esett szó Kalmárék asztalánál, ami döntögette az én racionálisan föl épített kiskamasz világom falait. Például megdöbbenett Kontrának(?), Vekerdynek(?) vagy Karátsonnak (?) – nem emlékszem pontosan melyikőjüknek, de mindegy is, mert egyetértettek – az a kijelentése, hogy „a művészi vízió megelőlegezi a tudomány produkálta képet”, ahogy például egy mikroszkopikus metszet csak utánozhat egy Klee képet. Elég sok metszetet láttam már addig botanikus-paleontológus édesapám mikroszkópián, de azokat a való világ részeinek tartottam, ellentétben azzal a szintén látott néhány Klee-reprodukcióval, amiket ember által csináltak, *artefactum*nak gondoltam, s ilyenként szekundernek is az univerzum rendjében. Most pedig azt hallottam róluk, hogy előbbrevalók, sőt „valóságosabbak”, mint amazok. Az én kiskamasz világomban a ráció messze megelőzte az intuíciót, s most azt kellett hallanom, hogy ez őserintük a valóságban éppen fordítva van. Még inkább megrendítette világképemet, amikor Isten létere került a szó, valamelyikük kijelentése,

hogy „Valami van!”. Szüleink nem voltak hívők, minket se neveltek semmilyen hitben, racionális, szabad, igazságos, a bennünket szeretettel körülvevő otthon világában nem volt Istenre szükségünk (persze, mert – most már látom – a rejtekező Isten, a cusanusi „Deus absconditus” mindig is jelen volt nálunk). „Vallási élményünk” kimerült abban, hogy nyaralásaink idején dunántúli rokonainknál el kellett mennünk velük templomba, és taszított bennünket az ott tapasztalt formális és lélektelen rituálékban megnyilvánuló vallásgyakorlat. Isten büntetésével való fenyegetőzés, meg Isten létének ellentmondást nem tűrő emlegetése semmilyen meggyőző vagy vonzóerőt nem gyakorolt számunkra, sőt még félelmet sem keltett bennünk. Ezzel szemben – sportteljesítményük vagy másokért hozott áldozatuk okán – hiteles személyiségek hitének mégoly visszafogott megvallása is elgondolkoztatott, és ajtót nyitott a mindenség újabb dimenziója, a transzcendencia felé. *„A vallásos nevelés társaslélektani felfogásban olyan sajátos magatartás, amikor a nevelő vall, a növendék pedig befogadja a vallást – írja Kontra György Karácsony Sándorról szóló könyvének 60. lapján – Miről szól ez a tanúbizonyosság? Arról, hogy Ő az Isten igényli a feleket, növendék és nevelő egyaránt igényeltetnek Általa. A nevelő nem föltétlen a tízparancsolatot magyarázza, hanem esetleg kémiát vagy franciát tanít, de közben egész magatartása arról vall, hogy nem vagyunk a magunkéi (Kiemelés tőlem! S. P.) még csak egymáséi sem, hanem az Övéi vagyunk, a szuverén Isten igényel bennünket.”*

A 60-as évek elején nyaraink egy részét Tahiban töltöttük, hol Kontráék Duna-parti házában, hol Kövendiék házában a Vöröskő felé vezető úton. Itt láthattuk Kontra György sportbéli tehetségének újabb megnyilvánulásait: a labdajátékokban (fejelésben, fociban) éppúgy fenomenális volt, mint úszásban és atlétikában. Viszont Karátson Gábor és Vekerdy Tamás, kamaszkori bálványaink nagy csalódást okoztak: megdöbbenve vettük észre, „ezek” nem tudnak fejelni!

A József utcai Kontra-lakás, Kontra György felesége, Kozma Ilona szeretettel áradó, napsugaras személyiségének köszönhetően különleges szigete volt az evangéliumi szellemnek Budapesten. Különlegessége nem annyira szavakban, mint inkább tettekben nyilvánult meg: Kontráék lakása számos fiatal embernek nyújtott hosszabb-rövidebb ideig menedéket. Rokon és nem rokon gyerekek, korábbi és akkori tanítványok ettek, ittak, nevelődtek náluk. És a rendszertelen időközökben Pestre vetődött vidékieket, mint János öcsémet, vagy hosszabb ideig Pesten hányódókat, mint engem is, befogadták/befogadtak. Nemcsak testi táplálékot kaptak a hozzájuk vetődöttek, hanem szellemi táplálékot és lelki támaszt is. Nincs ugyanis olyan ember, pláne fiatal ember, aki ne szorulna élete ilyen-olyan szakaszában másra, aki nem a szüleje. Kontra György, mint olimpuszi magasságban trónoló *pater familias*, különösen pedig felesége, Ilonka néni mindig érzékeny figyelemmel fordult az éppen betoppanó „űzött vad” felé. Személyiségében az volt a felszabadító, hogy isteni derúvel lépett túl a mindennapok anyagi gondjain, a holnapi cselekvést bénító kérdést, „Nincs pénzem, mi lesz velem?”, végtelen nagyvonalúsággal és mosolyogva rázta le magáról, mondván „Minden napnak legyen meg a maga baja”, s elég, ha a „mindennapi kenyér” megvan „ma”. Pedig négy saját gyerek meg sok másé nyomta a vállát. Igaza volt: mindig került valami az asztalra. Jóbarátok, jó emberek jöttek, hoztak ezt-azt, egy kosár babot, egy vekni kenyeret, egy kevés tojást, zöldséget, mindent, ami a kertben megtermett. Sokszor láttam kora reggel Bibliát olvasni, de nem emlékszem rá, hogy valaha is akár csak jelét adta volna, hogy elvárja tőlem ugyanezt. Az ő adakozó lényé maga volt hitének megvallása, példa a kövételre. Közel s távolban nem láttam Kontráékon túl hasonlót, aki létével cáfolta volna a marxista tételt, hogy „a lét határozza meg a tudatot”, mert náluk a dolog épp fordítva volt érvényes, „a tudat határozta meg a létet”, hogy – amint Kontra György többször is mondta – „nem vagyunk magunké”.

Az Olimpusról néha villámok csaptak le közénk a József utcában, ilyenkor Ilonka néni tyúkanyóként gyűjtötte maga köré az apróbbak-nagyobbak seregét, mert nem volt tanácsos Gyurka bácsi szeme elé kerülni. Legtöbbször azonban Kontra Györggyel is vitába lehetett szállni, mert nem várta el, hogy tanítását – bár *expressis verbis* tantételekkel sohasem traktált bennünket – ellenvetés nélkül fogadjuk el. Összeütközésre akkor kerülhetett (volna) köztünk sor, amikor fiatalságomból eredő tapintatlanságból durván fogalmaztam meg sommás véleményemet. Például egyszer azt találtam neki mondani Karácsony Sándorról szólva, hogy örülök, hogy nem ismertem személyesen, mert így nem tudott engem is megnyomorítani lelkileg, mint sok személyes tanítványát. Nem vágott szájon, hanem elgondolkodott és csöndesen azt mondta: *„Igen, nyomasztó volt, de egyúttal felszabadító is.”* Ilonka néni pedig így kommentálta megnyilatkozásomat: *„Hát mivel lettünk mi szegényebbek azzal, hogy megismertük az Öreget? Semmivel! Mert gazdagabbak lettünk!”* És Karácsony Sándor ezzel helyére is lelt az én magánpantheonomban. Ilonka néni adomái mindig találóak voltak, mert az adott téma mélyére világítottak, mint ahogy az itt következő is. Tudnivaló, hogy Ilonka néni kései és egyetlen leánya volt egy pesti ügyvédnek, Kozma Balázsnak és feleségének, Szeremley Császár Margitnak. Édesapja a nyilas időkben sem tagadta meg emberségét: pestlőrinci villájában húsz „zsidót” bújtatott. Édesanyja egy bombatámadásban lelte halálát a háború végén, ezért özvegy édesapja utolsó éveit a Kontra család körében töltötte. Az emlékezetkihagyásban szenvedő öreg időnként eltűnt otthonról, s ilyenkor Kontra György és felesége útnak eredt, hogy megkeresse szegényt, aki többnyire azt sem tudta, hol van, amikor rátaláltak. Sőt, mint a következő történet mutatja, azt sem, hogy mely korban is él. Egyszer (az 50-es évek elején vagyunk) szokása szerint eltűnt, hosszas keresés után lánya a Nagykörút zajlásában bukkant rá, mire az öreg a következő hírrel örvendeztette meg lányát, hogy szerencsésen rátalált:

- Te, Ilonka! Eldöntöttem! Indulok a választásokon!
- Édesapám, nincsenek most választások! Rákosi van!
- Ki az a Rákosi? – csattant föl erre zabolai Kozma Balázs.

Valóban: ennél a székely köznemes szájából elhangzó kérdésnél többet egy vaskos történelmi monográfia sem tudna elmondani a korról.

Kontra Györgyhöz mindig bizalommal fordulhattunk segítségért. Barátságából még nemszerettem orvosi minőségében is hajlandó volt föllépni. A 70-es évek elején János öcsém egy NDK-beli munkatáborból jövet iszonyú vesegörcsökkel kopogtatott be hozzájuk. Már az úton hazafelé, a vonaton szörnyen szenvedett, és megérkezvén a Keleti pályaudvarra épp hogy el tudott hozzájuk vánszorogni a József utcába. Kontra György diagnosztizálta János baját, nem alkalmazott fájdalomcsillapítást, mert tudta, hogy azzal csak elfedi a bajt, hanem azt mondta neki, hogy *„amíg a falat nem kaparod fájdalomadban, addig nincs értelme bármit is tenni”*. Türelmesen virrasztott, szinte együtt szenvedett vele hajnalig, és amikor János fájdalomában tényleg a falat kaparta, Miklós fiával kettesben bevitték őt a közeli ügyeletre, ahol aztán szakszerűen ellátták.

Az is a 70-es évek elején történt, hogy egy átdorbézolt éjszaka után bementem hozzá az OPI-ba (ma ismét a Fasori Gimnáziumé az épület), hogy „orvosi igazolást” kérjek tőle, minthogy elmulasztottam megjelenni akkori munkahelyemen, az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában. Higgadtan megmagyarázta, hogy noha van neki fejléces papírja, meg is mutatta, de avval semmit sem érek, mert nincs neki „hivatalos érvénye”, mint-hogy diplomája alapján receptet írhat ugyan, de orvosi-munkaügyi felhatalmazása nincs, tekintve, hogy nem rendelőintézeti, kórházi vagy klinikai alkalmazásban áll. Szomorúan vettem tudomásul, hogy eredménytelen volt a kísérletem. Irodájából indulóban még megkérdeztem tőle, hol van a WC, mondta, hogy a folyosó végén, s elköszöntem tőle. Nagyon zilált lehettem, hogy, mint később mesélte, irántam való aggodásból utánam jött a WC-be,

s mivel hívására, „Péter, jól vagy?“, nem válaszoltam, fogta a sarokból a létrát, és nekitámasztva az egyik WC-fülke tetejének, kezdett rá fölmászni, hogy föntről vegye szemügyre a terepet. Ez a cselekedete máskor nem számított volna különleges sportteljesítménynek, kivéve esetleg a helyszínt, de akkor éppen igen, mert – ahogy ezt ifjúkori barátja és sporttársa, Peterdi Pál is megírta a *Ludas Matyi*-ban publikált „tudományos esszéjében” – be volt gipszelve a karja. Történt ugyanis ennek előtte, hogy Kontra György fejébe vette, eljött az ideje, hogy a tejeszacskókat terhelési tesztnak vesse alá, bele is fogott, de a gyatra minőségű zacskó nem bírta ki az ő testsúlyának többszöri nyomását, elszakadt, s ő oly szerencsétlenül esett a konyha kövezetére, hogy karja törött. A gyerekek kedvéért elmondom még egyszer: Gyuri bácsi ugrált a tejeszacskón, mert azt hitte, hogy a zacskó ki fogja bírni. Ebben tévedett, de mire tévedését beláthatta volna, már késő volt: eltört a karja. Kontra György begipszelt karral sem riadt meg a feladattól, hogy engem mindenáron megtaláljon a WC-ben, és fölmászott a létrára. Ott állott a létra tetején, amikor belépett a takarítónő a „mellékes helyiségbe” (ahogy Fabricius-Kovács Ferenc, Kontra György barátja szokta volt aposztrofálni ezt a nevezetes intézményt):

– Professor úr! Mit tetszik ott keresni?

Ekkor én már a sarki presszóban gyógyígtattam magam mindenféle lével kárpótlásul a be nem szerzett igazolásért cserébe, mellékesen annak reményében, hogy a fejfájással együtt a lelkiismeret-furdalásom is el fog múlni.

1956 sorsfordító év volt a magyar történelemben – és Kontra György életében is. Az 56-os év tavasza, nyara óta forrongott a magyar élet, mozgolódott az értelmiség, az ifjúság, a Petőfi-kör vitáiban egyre döntögették a despotizmus tabuját. 1956 szeptemberének egyik napján délután három órára tüzték ki Kerékyártó Elemér *A karácsonyista ideológia bírálatához* című kandidátusi disszertációjának a vitáját az ELTE Bölcsészka Pesti Barnabás utcai épülete történettudományi előadótermébe. Kerékyártó Elemér, volt Eötvös-kollégista, a háború végén a fegyveres ellenállás résztvevője, akkor az ELTE Történelmi Materializmus Tanszékének a vezetője, miután korábban, 1947–48-ban személyi titkárként „szolgált” Rákosi Mátyás, az MKP főtitkára, gyakorlatilag akkor már Magyarország teljhatalmú diktátora alatt. A disszertáció célja – a Párt egyenes utasítására vagy sugallatára – Karácsony Sándor szellemének végleges kiirtása a magyar életből. Ennek megfelelően a disszertáció opponensei nem voltak akárhik: Mátrai László filozófus, akadémikus, az Egyetemi Könyvtár nagyhatalmú igazgatója és Szigeti József, az ELTE filozófiaprofesszora. Mátrai jól ismerte Karácsony Sándort, mert nyolc évig annak a Tavaszmező utcai gimnáziumi osztálynak volt a tanulója a Józsefvárosban, amelynek Karácsony Sándor volt az osztályfőnöke. Ennek következtében Karácsony Sándor is igen jól ismerte őt, hajaj, de még mennyire! És nem voltak akárhik a bizottság tagjai sem: Bóka László irodalomtörténész professzor (aki szintén Karácsony Sándor tanítványa volt a Tavaszmező utcai gimnáziumban), Heller Ágnes és Hermann István filozófia szakos aspiránsok, Székely Endrének Horváth Ilona, a pedagógia tanára, Telegdi Zsigmond nyelvészprofesszor, Nádor György filozófus, továbbá a bizottság titkára, Mészáros István filozófus, és végül elnöke, Ortutay Gyula néprajzprofesszor, akadémikus – mindannyian az ELTE tanárai. Az ilyen viták többsége akkor, és azóta is, előre lefutott dolog: a bizottság titkára fölolvassa a jelölt életrajzát, ismerteti tudományos pályáját, a jelölt röviden összefoglalja téziseit, az opponensek fölolvassák többnyire dicsérő véleményüket, itt-ott besúrva néhány apró ellenvetést, az elnök megkérdezi a hallgatóságot (ami nevéhez híven általában hallgat), a bizottság kivo-

⁹ Jancis Long & Alex Bondy: *Dress Rehearsal for a Revolution? The Hungarian Quarterly*. Vol. XLI. No. 157. Spring 2000: 85–102.

nul, hogy meghozza döntését, majd visszatér, és a jelölt azzal a meggyőződéssel fogadja a bizottság ítéletét, hogy egy nagyságrenddel jobb tudós lett, sőt most már az marad élete végéig – mert hiszen így döntött a jeles grémium.

Most nem így történt. Kezdődött azzal, hogy a terem zsúfolásig megtelt érdeklődőkkel, sőt a folyosóra szorultak közt is tolongás támadt. Karácsony Sándor életében az ifjúságnak talán a legnagyobb hatású és legnagyobb tömegeit vonzó nevelője volt, és még 1952. februári temetésére is nagyon sokan eljöttek, noha akkor nem volt veszélytelen akárcsak gyászolni is egy halottat, ha az politikai üldözött volt, míg élt. Neve négy évvel azelőtti halála óta anatómia volt, ki se lehetett nyilvánosan ejteni. Az új idők jele volt, hogy nevének hallatán ismét tömegek gyűltek össze. Így történt, hogy a bizottság kénytelen volt a szokott rituálét megszakítani, és megfelelő nagyságú termet találván a viszonylag közeli Közgazdasági Egyetemen átirányítani az érdeklődő tömeget az ottani nagy előadóba. Ez a „ritmusváltás” megzavarhatta a címből előre kiolvasható, Karácsony tanait elítélő disszertáció „sima” döntésre számító és önelégültségében bóbiskoló bizottságát. Még inkább megzavarta a hallgatóság soraiból szólásra emelkedő Kontra György föllépése, aki az előző 24 órát a disszertáció tüzetes olvasásával és kijegyzetelésével töltötte (mert csak akkor és oly rövid időre tudta a dolgozatot megszerezni). Későbbi mesterem, Hajdú Péter is jelen volt, és így jellemezte Kontra György hozzászólását: *„Nem mondott ő semmit. Csak szépen egymás mellé rakva felsorolta Kerékgyártó Elemér »citátumait« és Karácsony »eredeti« szövegeit – egyből láthatóvá lettek Kerékgyártó torzításai, elhallgatásai, hazugságai.”*. Kontra után mások is fölszóltak, például Karácsony Sándor egykori debreceni professzortársa, Szabó Árpád, aki kollégáját „a magyar nyelv nagy mestereként” jellemezte, „óriásnak” mondván, akit egy „törpe” arcul dobott sárral, aztán Lakatos Imre, Karácsony Sándor kalandos és kacskaringós életű, zseniális tanítványa, aki Kerékgyártó „tudományos” érvelését zúzta porrá, és – taktikusan – Karácsony Sándornak a kommunistákhoz való jó viszonyát emelte ki. A fölszólalásokat a hallgatóság lelkes tapsa kísérte, s az éjfélig tartó vitában az opponensek visszavonták a vita elején kinyilvánított véleményüket, hogy Kerékgyártó Elemér disszertációját elfogadásra javasolják, majd a bizottság tagjai ennek megfelelően személyes – addigra negatívra váltott – véleményükkel is súlyosbítva a disszertációt elutasították. Az est sztárja, ami a fölkészülést, időzítést, a rendelkezésre álló anyag és energia gazdaságos és célszerű fölhasználását, azaz a sportszerűséget illeti, vitathatatlanul Kontra György volt. Ezt ismerte el Kerékgyártó Elemér, az egykori Eötvös-kollégista és bátor ellenálló (a történelem színpadán – csak volt – „sportember”), amikor a vita végeztével Kontra Györgyhez ballagott és némán kezét fogott vele.

A Kerékgyártó-vitát egyesek a forradalom főpróbájának tartják. Annyi bizonyos, hogy beleillik abba a forradalomhoz vivő eseménysorba, amely Litván György angyalföldi fölszólalásával kezdődött, Rajk László és társai október 6-i újratemetésével folytatódott és az október 23-i fölvonulással vált országos méretű megmozdulássá. A forradalom utáni megtorlás kijárt (volna) Kontra Györgynek is az „előkészítésben” való részvételéért, ha a forradalom idején csak egy szalmaszállal is táplálta volna a forradalom tüzeit, amint ezt az újra berendezkedő hatalom meg is előlegezte neki utólag, sőt szinte el is várta volna tőle. De nem sikerült ellene találniuk semmit, mert Kontra György nem vett részt a forradalomban. Ennek oka pedig az volt, hogy a rendszer addigra odáig lazult, hogy a család végre útlevelet kapott Romániába, hogy meglátogathassa Kontra György felesége édesapjának szülőföldjét, a háromszéki Zabola községet. Továbbá azért sem vehetett részt a forradalomban, mert nem egyszerűen csak 800 km távolságra volt akkor Budapeستől, hanem még azért is, mert Zabolán vakbélgyulladását kapott, és frissen operált betegként feküdt éppen a kézdivásárhelyi kórházban. Nehezen hitte ezt el neki a hatóság idehaza, és minisztériumi főnökének, Jóború Magdának számos igazoló jelentést kellett küldenie

ügyében a végtelenségig gyanakvó (paranoias) belügyi hatóságnak, amíg leszálltak róla. Helyette Kecskemét mellett élő erdőmérnök bátyját, Kontra Lászlót csukták le – neki, illetve feleségének nem volt erdélyi származású rokonsága, akiket forradalmi, pontosabban „ellenforradalmi” tevékenység helyett meglátogathatott volna.

A forradalom utáni megtorlás korszakában ismét lehetetlenné vált Kontra György küldetése, a karácsonyi gondolatok széles körű feldolgozása és nyílt terjesztése. Ha nem lehetett nyíltan, folytatta fű alatt, és Karácsony Sándor nevének említése nélkül. „*A név nem fontos. Nem a név fontos, hanem a program*” – mondta többször is. És a maga részéről meg is valószínűsítette: a Török Sándor szerkesztette *Család és Iskolában* közölt cikksorozata később könyv formában is megjelent *A fejlődő gyermek* (1963) címmel, ami több kiadást érven meg nagy sikert aratott. Ez a munka is – Karácsony Sándor tanításának megfelelően – társas tevékenység eredménye, mivel a könyv szellemével harmonizáló, remek illusztrációit Karátson Gábor készítette. Továbbá abban is társas produktum, hogy nyomában írta meg a cikksorozat lélektani párját ugyancsak a *Család és Iskolában* Vekerdy Tamás.

Nem az én feladatom Kontra György biológusi, pedagógusi munkásságának bemutatása és értékelése. Ezt nyilván szakszerűen elvégzik majd kollégái és tanítványai. Ehelyett személyes élményeim és reflexióm alapján folytatom tovább emlékezőm. Bár természetudósként tartják/tartjuk számon, tanúsíthatom, hogy Kontra György filozófként is megállta a helyét. Élettörténetéből, ahogy maga elmondta, azt vettem ki, hogy hajlamai szerint ő bölcsész lett volna inkább, de engedelmeskedett a család elvárásának és érettségi után az orvosi karra iratkozott be. Később a háború után a szívére – és Karácsony Sándor tanácsára – hallgatva beiratkozott a filozófia szakra is, amit a történelem kanyarjainak következtében végül még hamarabb is fejezett be, mint orvosi tanulmányait. Az is a történelem kacskaringóinak tulajdonítható, hogy filozófiai tanulmányaiban nem sok örömet lelhetett, tekintve, hogy a totális hatalom hamar elűtötte a katedrától Lukács Györgyöt, az egyetlen valamirevaló filozófust akkor Magyarországon, aki miatt választotta éppen ezt a szakot Kontra György. Annyi haszna lett azért ebből a „kiterőből”, hogy kollegiális kapcsolatot alakíthatott ki Lukács György tanítványaival, akiktől, mindenekelőtt Heller Ágnestől, jelentős segítséget kapott a főntebb ismertetett Kerékgyártó-vitában. Egész életpályáján végig megfigyelhető valamiféle újra meg újra jelentkező konfliktus belső hajlam és külső elhivatás, nekiiramadás és megtorpanás, nyílt víz sodra és búvópatak szívárgása, várakozás és megérkezés között, és erre a benne ciklikusan feltörő konfliktusra a „fair play”, általánosságban szólva az „illetékesség” elve vetett féket. Kontra György érték- és mértéktudata hol stílusos javaslatokban, hol jogi vagy életviteli tanácsaiban nyilvánult meg. Sok írást megmutattam neki kéziratban, s emlékszem nem mindig hízelgő megjegyzéseire, amik viszont mindig hasznomra váltak, pl. hogy „*jeles középiskolai dolgozat*”, „*ne fölényeskedj*”, „*miért kell egy jó elemzést leönteni divatos takonnyal*”, s élenken emlékszem arra is, hogy a portugáliai „szekfűs” forradalom idején honi tapasztalataimból kiindulva féltettem a forradalom demokratikus jellegét, és dühösen robbantam ki előtte, amikor láttam, hogy a diktatórikus (bolsevik) jelleg előretör. Erre csak annyit mondott röviden: „*Hát menj oda!*”. Rögvest lecsillapodtam, s megértettem, hogy kár akkora energiát pazarolni olyan dolgokra, amikre úgyszincs befolyásunk, helyette a saját dolgainkat kell rendbe rakni.

Az ún. rendszerváltás meghozta ugyan a lehetőségét annak, hogy Kontra György küldetését, Karácsony Sándor életművének propagálását nyíltan és széles körben lehessen teljesíteni, de a magyar oktatásügy még mindig aktuális karácsonyi diagnózisát és az általa javasolt gyógymód alkalmazását egyetlen kormányzat sem fogadta el, de még csak nem is mérlegelte – Karácsony Sándor már nem élén – Kontra Györgyötől sem. A történelem a *Felszabadulás* (1945) után most az *Elszabadulás* (1989) után is zárójelbe tette – rövid időn belül másodszer is – Karácsony Sándor országos jelentőségén túlmutató munkásságát, s

benne az oktatásügy egészére vonatkozó javaslatát. Ilyen esetekre szokta volt mondani Kontra György *„Hát ilyen gazdagok vagyunk!”*

Kontra György élete egyetlen nagy készülődés volt elhívásának teljesítésére – hosszú várakozásokkal, verseny előtti feszültséggel, mindig kockázatos rajtokkal. És legalább kétszer sikerült neki jól elkapnia a rajtot, 1944-ben és 1956-ban. A rendkívül kedvezőtlen történelmi konstellációk ellenére – Kontra György életének legnagyobb részében az ország el volt zárva Európától és a nagyvilágtól, belül pedig elnyomás akadályozta a gondolatok cseréjét és szabad áramlását, így mesterének tanítása nem mérettetett meg sem hazai, sem külföldi iskolák és gondolkodók mérlegén – ő Pál apostol módjára mégis megfutotta pályáját és teljesítette rendelt küldetését: a karácsonyi életmű megőrzését a jövő számára. A próbaszakaszok közötti hosszú várakozások feszültségét borral oldotta. Tőle hallottam a fanyar bon mot-t: *„A magyar értelmiség előtt két út áll: az egyik az alkoholizmus, a másik... járhatatlan”*. Felesége halála mélyen lesújtotta, vele *„jobbik fele”* hagyta el, mert zabolai Kozma Ilona volt Kontra György eredendően zabolátlan természetén a fék, noha az ő nevében is benne volt a – kontra. A Kontra–Kozma pár minden zörgés és zivatar ellenére példás életet élt, mert nem voltak a maguké, mert önzetlenül megosztották mindenüket a rászorulókkal, akiknek egyike voltam és maradtam én is.